

گزارش از نشست علمی
«نقش انقلاب شکوهمند اسلامی
بر دامنه تأثیر و نفوذ نماز جمعه»

سجاد کرمی ✓

وی در ادامه افزود: «پس از انقلاب، نماز جمعه به یک نهاد پویا و جنبش بزرگ دینی و اجتماعی و پویش هفتگی تبدیل شد و توانست نقش بی‌بدیلی در ترکیب سه ضلعی مهم عبادت جمعی، آموزش عمومی و کنشگری سیاسی ایفا کند. در ۴۵ سال گذشته، از اولین نماز جمعه تا امروز، ۹۰۰ نهاد امامت جمعه تشکیل شده است. فرض کنید هر هفته ۵۰۰ نماز جمعه برگزار شده است. با توجه به اینکه هر نماز جمعه دو خطبه دارد، در هر هفته هزار سخنرانی ایراد شده که در یک سال، به بیش از پنجاه هزار سخنرانی می‌رسد. بنابراین در این ۴۵ سال، چند صد هزار سخنرانی، در قالب خطبه‌های نماز جمعه ایراد شده است که از این جهت، شوق برانگیز و افتخارآمیز است. خطبه‌های بزرگانی مثل آیات عظام و حجج الاسلام صدوقی، دستغیب، مشکینی، ملکوتی، خوانساری، حائری شیرازی، موسوی همدانی، حسن‌زاده، جوادی آملی، امینی - که جزو میراث شیعی، تاریخ شفاهی و تراث معرفتی است- بایسته است به گونه‌ها و قالب‌های متفاوت منتشر شود».

ایشان در ادامه، به ذکر خدمات متنوع امامان جمعه در موضوعات مرتبط با دستگاه امامت جمعه پرداخت و در این زمینه ابراز داشت: «نهاد نماز جمعه و امامان جمعه نه تنها کنشگری سیاسی دارند، بلکه کنشگری اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی هم دارند. نقش آنان در تشکیل حوزه‌های علمیه در جاهای مختلف کشور

نشست علمی «نقش انقلاب شکوهمند اسلامی بر دامنه تأثیر و نفوذ نماز جمعه» در روز شنبه، ۲۰ بهمن ۱۴۰۳، در سالن جلسات مرکز تخصصی شهدای محراب، با حضور کارشناسان، استادان دعوت‌شده و دانش‌پژوهان مرکز برگزار شد.

پس از تلاوت قرآن، دبیر نشست، حجت‌الاسلام حسین‌زاده، پس از تبریک فرا رسیدن دهه فجر، در توضیح و تبیین این نشست، گفت: «کسی نمی‌تواند نقش انقلاب اسلامی ایران را در توسعه و تعمیق بسیاری از ارزش‌های اسلامی، از جمله نماز جمعه، انکار کند. به قول امام خمینی رحمه‌الله: اگر از برکات این انقلاب هفتمین نماز جمعه باشد، کفایت می‌کند». ایشان در ادامه، هدف از برگزاری این نشست علمی را آگاهی بیشتر دانش‌پژوهان و محققان، نسبت به تأثیر انقلاب اسلامی در جایگاه امامت جمعه و برگزاری نماز جمعه بیان کرد و از کارشناسان دعوت کرد تا مطالب خود را در این زمینه برای حاضران بیان کنند.

خدمات متقابل انقلاب اسلامی و نماز جمعه

نخستین کارشناس، حجت‌الاسلام آقایی (مشاور راهبری رئیس شورای سیاست‌گذاری) که به صورت مجازی مهمان جلسه بود، با تبریک فرا رسیدن مناسبت‌های ماه شعبان و دهه فجر و گرامیداشت یاد شهیدان و امام شهیدان گفت:

«انقلاب اسلامی و نماز جمعه،

به تعبیر شهید مطهری رحمه‌الله،

خدمات متقابلی دارند. شکی

نیست که انقلاب اسلامی نماز

جمعه را زنده کرد و اگر انقلاب

نبود، نماز جمعه با این وضعیت،

برگزار نمی‌شد. انقلاب اسلامی این

آیین بی‌نظیر را دوباره زنده کرد».

ادوار نماز جمعه در تاریخ اسلام

کارشناس دیگر این نشست، آقای دکتر توکلی (از استادان برجسته حوزه و دانشگاه و از مؤلفان مشهور) در ابتدا، به بررسی تاریخی نماز جمعه و وضعیت آن در حکومت‌های مختلف پرداخت. وی ضمن دوره‌بندی تاریخ نماز جمعه در اسلام، گفت: «برپایی نماز جمعه در اسلام، به چند دوره تقسیم می‌شود: اولین دوره، دوران پیامبر ﷺ و امام علی علیه السلام است. در این دوره، شرایط و مسایل و موضوعات مهم دنیای اسلام مورد بحث بود. امامان جمعه، پای‌بند دستور خلفا نبودند و نماز جمعه، وسیله و ابزار حکومتی نبود. البته حاکم هر شهری، نماز جمعه می‌خواند. نماز جمعه در زمان معاویه، از مسیر خود منحرف شد؛ هنگامی که معاویه تصمیم گرفت با امیر مومنان علی علیه السلام، همراهی نکند».

ایشان با یادآوری مثالی از دوران حکومت معاویه که باعث تضعیف نماز جمعه شد، گفت: «عمر وعاص از عالمی خوشنام و صاحبی پیامبر ﷺ که امام جمعه بود، به عنوان ابزاری برای بسیج مردم و ایجاد جنگ صفین علیه امام علی علیه السلام استفاده کرد».

وی با ذکر این مثال، بر نقش مهم امام جمعه تأکید کرد و افزود: «از آن زمان به بعد، به‌ویژه در دوره امویان که اهمیت این جایگاه مهم را در هدایت افکار عمومی به‌خوبی درک کرده بودند، نماز جمعه به سخن‌گاه حکومت تبدیل شد. حاکمان در راستای پیش‌برد اهداف حکومت خویش، از آن استفاده می‌کردند. بنابراین با توجه به این حوادث در تاریخ اسلام، اهمیت نهاد امامت جمعه و نماز جمعه، دوچندان می‌شود».

این کارشناس با ابراز تأسف از اینکه حکومت جز در دوره‌های کوتاهی، در اختیار جریان تشیع نبود، گفت: «شیعه

کم‌نظیر است و در خدمات اجتماعی، سلامت، سازندگی و بسیاری از خدمات تربیتی، بسیار برجسته است».

نقش امامان جمعه در گسترش فرهنگ شهادت و مقاومت

حجت‌الاسلام آقایی افزود: «نقش ائمه جمعه در شهیدپروری برجسته است و برخی از آنان نیز، خودشان به مقام شهادت رسیدند. در پویش "ایران همدل" که برای کمک به جبهه مقاومت تشکیل شد، بنابر آمار، نهادهای امامت جمعه در سراسر کشور، در بین نهادهایی که کمک‌های مردمی را جمع‌آوری می‌کردند، بیشترین نقش را داشتند. نصف کمک‌های مردمی، توسط نهادهای امامت جمعه جمع‌آوری شده است. با توجه به این آمار، می‌توان نتیجه گرفت که نهاد نماز جمعه و امامت جمعه، جزو نهادها و افرادی است که مردم، بیشترین اعتماد را به آنان دارند».

نقش امامان جمعه در مطالبه‌گری

ایشان با اشاره به نقش امامان جمعه در موضوع بسیار مهم مطالبه‌گری، اظهار داشت: «وظیفه امام جمعه، بیان مطالبات مردم است؛ چه مطالبات محلی، چه شهری، چه کشوری و حتی بین‌المللی. نهاد نماز جمعه، نقشی مهم در مطالبه‌گری در این ۴۵ سال داشته؛ به‌گونه‌ای که اگر مطالبه‌گری از نماز جمعه حذف شود، آن نماز جمعه، دیگر نماز جمعه نیست».

ایشان در پایان، ضمن گرامیداشت یاد و نام امام امت و بنیانگذار انقلاب اسلامی، گفت: «کسی که این روح را در نهاد نماز جمعه دمید، حضرت روح‌الله، امام خمینی رحمه الله بود».

دوره اول: وفاق و شهادت

هنگامی که نماز جمعه، توسط مرحوم آیت الله طالقانی برگزار می‌شد، همه شرکت می‌کردند. همچنین نماز جمعه برپاشده توسط آیت الله دستغیب یا آیت الله حسن زاده آملی، اجتماعی بود که طیف‌های گوناگون حضور داشتند. پس از مدتی، هنگامی که فتنه‌گری منافقین به وجود آمد، نماز جمعه به عنوان مرکزی شناخته شد که جریان جنبش اسلامی پیرو امام در آن، حضور گسترده‌ای داشت و مرکزیت اجتماعی آن باعث شد که نماز جمعه، به مرکزیت فکری و سیاسی هم تبدیل شود. در آن دوران، امامان جمعه مکلف بودند درباره جریان نفاق، لیبرال و چپ، در نماز جمعه روشنگری کنند. بنابراین این موضوعات مهم، مورد بحث و بررسی قرار می‌گرفت؛ لذا هنگامی که جریان نفاق مسلح شد، اولین کسانی که هدف قرار گرفتند، امامان جمعه بودند. ابتدا آیت الله قاضی طباطبایی در تبریز

در زمینه برپایی نماز جمعه در تاریخ اسلام، با توجه به همین موضوع، توفیق چندی نیافت.» ایشان درباره مقطع دیگری از تاریخ نماز جمعه، به دوره قاجار و پهلوی اشاره کرد و بیان داشت: «در دوره قاجار و پهلوی نیز، هر چند نماز جمعه در برخی مناطق به صورت محدود برگزار می‌شد؛ اما باشکوه برگزار نمی‌شد؛ بلکه توسط بعضی از عالمان برخی مناطق، بر مبنای تشخیص فقهی آنان برگزار می‌شد.»

نماز جمعه در انقلاب اسلامی

دکتر توکلی پس از توضیحات پیش گفته، درباره دوره امامت جمعه در تاریخ انقلاب اسلامی اظهار داشت: «با پیروزی انقلاب اسلامی، عرصه‌های گوناگونی در ایران گسترش یافت که از جمله مهم‌ترین آنها، نماز جمعه است.» وی در این زمینه، امامت جمعه در تاریخ انقلاب اسلامی را به سه دوره تقسیم کرد:

برکات نماز جمعه

وی در ادامه به بیان برخی از خدمات نماز جمعه و برکات آن پرداخت و ابراز داشت: «یکی از بخش‌های مهم نهاد امامت جمعه، بخش صدقات و خیرات است که در دوره‌های گوناگون در این نهاد مقدس، بسیار گسترده بود. یکی دیگر از آن بخش‌ها، بسیج افراد و امکانات برای پشتیبانی از جنگ بود. هر شهری که امام جمعه فعال‌تری داشت، نیروی نظامی بیشتری به جبهه می‌فرستاد. یکی دیگر از حوزه‌های تأثیرگذار نماز جمعه، ایستادگی امامان جمعه در برابر شباهات دینی بود».

جمع‌بندی و توصیه

دکتر توکلی در بخش پایانی سخنانش، برخی از آسیب‌های وارد شده به نهاد نماز جمعه و امامت جمعه را برشمرد و با ذکر توصیه‌ای، سخنرانی خود را به پایان رساند:

«توصیه من به امامان جمعه این

است که با مطالعه و اشراف بر

سخنرانی، خطبه بخوانند. برای

این مهم، بایسته است امامان

جمعه، روزی هفت تا هشت ساعت

مطالعه کنند و از این مسیر،

کتاب‌های مهم را خوانده باشند».

در پایان این نشست، پرسش‌هایی از سوی دانش‌پژوهان مطرح شد که آقای دکتر توکلی به آنها پاسخ داد.

و سپس آیت‌الله دستغیب در شیراز، آیت‌الله صدوقی در یزد، آیت‌الله اشرفی اصفهانی در کرمانشاه و ... به شهادت رسیدند. چرا این ترورها اتفاق افتاد؟ چون تأثیر فکری امامان جمعه برای منافقان مشخص شد. با توجه به همین ترورها بود که مسئله حفاظت و مراقبت از ائمه جمعه مطرح شد.

دوره دوم: مرکزیت سیاسی

در این دوره، تصمیم‌گیری‌های کلان در نماز جمعه انجام می‌شد؛ به‌ویژه با خطبه‌های حضرت آقا و حجت‌الاسلام هاشمی رفسنجانی. این مطلب به قدری واضح و مشخص بود که فرماندهان جنگ می‌گفتند هرچه در خطبه گفته شد، همان معیار است.

همچنین در این دوره، تبیین و توضیح بخش وسیعی از تاریخ اسلام، یکی از بحث‌های مهم حضرت آقا و آقای رفسنجانی در خطبه‌ها بود؛ لذا نهاد امامت جمعه کم‌کم به عنوان مرجعیت سیاسی، به همراه مرجعیت فکری در جامعه مطرح شد. به عبارت دیگر، به پشتوانه یک نظام مطالعاتی پیوسته، طرح مسایل مهم تاریخی و تطبیق آن با حوادث روز در نماز جمعه، واکنش جامعه را در پی داشت.

دوره سوم: مرکزیت علوم انسانی و اسلامی

در این دوره، هر امام جمعه‌ای که اطلاعات و تحلیل دقیق‌تری را در خطبه‌های نماز جمعه مطرح می‌کرد، مخاطبان و نمازگزاران بیشتری جذب می‌شدند. برای نمونه، حجت‌الاسلام احسان‌بخش در رشت این‌گونه بود؛ چون جامعه، از دیدگاه مرجعیت علمی به نهاد امامت جمعه نگاه می‌کرد.

حدیث نشریه

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
«مَنْ أَتَى الْجُمُعَةَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا اسْتَأْنَفَ الْعَمَلَ».

«هر که از روی ایمان و به حساب خدا در نماز جمعه شرکت کند، اعمالش را از نو آغاز کرده است.»

کتاب من لا یحضره الفقیه، ج ۱، ص ۴۲۷، حدیث شماره ۱۲۶۰.